

Marinus Becichemus i dubrovački rukopisi Heroida

Jovanović, Neven

Conference presentation / Izlaganje na skupu

<https://doi.org/10.31219/osf.io/vx9k2>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:968370>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Marinus Becichemus and the Dubrovnik manuscripts of the Heroides

Neven Jovanović, University of Zagreb

Split, 21 April 2023

Abstract

The humanist Marinus Becichemus (born in Shkoder, probably in 1468, and died in Padua in 1526) was a pupil of Giovanni Calfurnio and Cristoforo Barzizza in Brescia in about 1484, and from 1500 was a teacher in Venice, Padua, Brescia. Before that, from 1492 to 1496 (and afterwards, from 1508 to 1510), Becichemus was a teacher at the Dubrovnik humanist school. On May 1495, he dedicated to the Dubrovnik Senate the philological treatise *Ovidianae annotationes*, published three decades later in P. Ouidii Nasonis Heroides, ed. Nicolaus Scoelsius, Venetiis: Ioannis Tacuini de Tridino, 1525. In this treatise he notes in some twenty-five places lectiones variantes of the text of Ovid's Heroides, which are provided (so he says) by "ancient" manuscripts (antiquissimi codices) in the possession of "the poet Ivan Gučetić", "the poet Ilija Crijević" and a certain "Menčetić". Becichemus compares the readings provided by codices Ragusini with readings of the codices owned by a colleague of Brescia (qui Brixiae profitentur). These philological notes witness to the manuscript culture of humanist Dubrovnik, confirming that at least three Dubrovnik patricians in about 1495 possessed rather old codices of Ovid's Heroides, and enable the consideration of the place of these codices in the transmission of the text of the Heroides.

Humanist Marinus Becichemus (rođen vjerojatno 1468. u Skadru, umro u Padovi 1526) bio je učenik Giovannija Calfurnija i Cristofora Barzizze u Brescii oko 1484. te od 1500. profesor u Veneciji, Padovi, Brescii. Prethodno, od 1492. do 1496. (i potom od 1508. do 1510) Becichemus je bio profesor dubrovačke gimnazije. Dubrovačkom je Senatu 1. svibnja 1495. posvetio filološku raspravu *Ovidianae annotationes*, tri desetljeća kasnije objavljenu u P. Ouidii Nasonis Heroides, prir. Nicolaus Scoelsius, Venetiis: Ioannis Tacuini de Tridino, 1525. U toj raspravi Becichemus na nekih dvadeset i pet mjesta bilježi lectiones variantes teksta Ovidijevih Heroida koje donose (kako kaže) »drevni« rukopisi (antiquis-simi codices) u vlasništvu »pjesnika Ivana Gučetića«, »pjesnika Ilije Crijevića« te izvjesnog »Menčetića«. Čitanja koja donose codices Ragusini Becichemus uspoređuje s čitanjima kodeksa u posjedu kolega iz Brescie (qui Brixiae profitentur). Te filološke bilješke svjedoče o rukopisnoj kulturi humanističkog Dubrovnika, potvrđujući da su barem tri Dubrovčanina oko 1495. posjedovala starije kodekse Ovidijevih Heroida, a pružaju i mogućnost da odredimo mjesto tih kodeksa u predaji teksta Heroida.

This document contains the handout (in English) and, from page 5, the text of the talk (in Croatian).

Marinus Becichemus (Marino Becichemi, Marin Bečikemi, Marin Bečić), 1468–1526. Shkodër, Brescia, Padova, Dubrovnik, Venice.

The plan: Life and works of Becichemus (works philological and panegyric). – His philological interests: Ovidius, Pliny the Elder, Apuleius, Cicero's rhetorical works, C. Marius Victorinus (fl. 354). – *In Heroidum epistulas annotationes*, published in Venice 1525 together with other commentaries, with prefaces to Filippo Foscari (June 1525) and to the Dubrovnik Senate (May 1495). – *Annotationes*: 241 notes, 30 of them on textual variants. Becichemus cites ancient manuscripts belonging to Dubrovnik patricians Ioannes Gottius poeta (Ivan Gučetić, 1451–1502), Aelius Ceruinus poeta (Ilija Crijević, 1463–1520), Mentius (probably Petar Menčetić, c. 1451–1508), and to Brescian teachers Bernardinus Laurinus, Marcus Picardus, Carabellus. – There are notes on readings from *Heroides* 9, 14, 16, 17, 19, 20, 15 (Sappho Phaoni). – How Becichemus approaches textual variants. – Textual transmission of *Heroides* uncertain: many manuscripts, contamination and interpolation are the norm. – Conclusions: manuscript culture and philological interests in Dubrovnik (and Brescia).

1 Marini Becichemi Scodrensis praefatio in Ovidianas annotationes.

In literis elegantioribus, Ragusinae reipublicae Rector Patresque conscripti, omnia debere profiteor duobus praeceptoribus meis (...) uerane, an falsa sint, quae asserimus, annotationes nostrae praeseferunt in Virgilium, in epistolas, et officia Ciceronis, et in praenominatos grammaticos a uestris et ciuibus et filiis collectae, quas succisiuis horis recognitas, Ragusinoque nomine insignitas emisimus. sed et eae, quas nunc in Nasonis opera eodem nomine prodire in publicum permittimus, ostendent, quantum studiosis omnibus profuturae sint lucubrationes nostrae. Vos, cum toties me praesentia uestra honestaueritis, et uiuae uocis enarrationes probaueritis, inscripto quoque ut recognoscatis quid nobis ingenii deus misericors concesserit, obsecramus. Valete Rector et Patres sapientissimi. Ragusii Kal. Maii anno a Natali Christiano. M.CCC.LXXXXV.

2 CCIX. in Ouidii epistolas annotatio.

Dörrie = apparatus criticus from P. Ouidii Nasonis, *Epistulae Heroidum*. Hrsg. von Heinrich Dörrie. De Gruyter 2012 (facsimile of the 1971 critical edition).

Nec mihi Pierides subeunt Dryadesue puellae. Nec mihi Thespiadum caetera turba iuuat. Vetus lectio Gottii et Carabelli habent *Nec me Pyrrhiades Methynniadesue puellae: Nec me Lesbiadum caetera turba iuuat.* Pyrrhiades et Methynniades

a Pyrrha et Methynna Lesbi ciuitatibus usurpata abusiue (ut fieri solet) a poetis omnibus forma patronymicorum, unde recte sequitur post specialitatem (ut ita dicam) generalitas Lesbiadum. Laurini et Ceruini codices habent non aliter quam uulgata lectio, quae non omnino displicet, quoniam praemisit: *Nec mihi dispositis iungam quae carmina neruis Proueniunt uacuae carmina mentis opus.* uetustissimum Mentii exemplar *nec me Pyrrhaeae Methynnaeue puellae:* quae lectio, si cui displiceat abusio illorum patronymicorum Pyrrhiades et Methynniades, satisfacere plene potest.

Ov. *epist.* 15, 15-16: Nec me Pyrrhiades Methymniadesue puellae, / Nec me Lesbiadum cetera turba iuuant.

Dörrie 15 Pyrrhiades *F Naug.*] pierides *rell.* – Methymniadesue *F Naug.*] subeunt driadesque 11. 17. 20. 62. 88. 97. 110 + 30 mss.; subeunt driadesue z 75. 130. 145 (...) 16 me] mihi 97. 137 + 13 mss (...) 16 Lesbiadum F f q 65. 97 + 9 mss. *Naug.*] tespiadum *rell.* – iuuant F 14. 80. 105 *Naug.*] iuvat *rell.*

3 CCXVI. in Ouidii epistolas annotatio.

Non arabo noster rore capillus olet. sic habent Carabelli et Picardi exemplaria. Laurini et Gotti non arabo, sed Arabum, *Non Arabum noster rore capillus olet.* Mentii et Ceruini: *Non Arabum noster dona capillus olet.* sed haec lectio displicet.

Ov. *epist.* 15, 76: Non Arabum noster dona capillus habet.

Dörrie: Arabum... dona F 48. 49. 82. 87 *Naug.*] arabum... rore δ; arabo... rore *rell. et editores prisci;* habet F 82(2)] olet *rell. et editores plurimi*

4 CCXVII. in Ouidii episto. annotatio.

Non ut ames oro, sed quod amare sinas. Picardi codex et Mentii, *sed te ut amare sinas.* durus uersus, sed melior, quam *sed, quod amare sinas.* optima est lectio Gottii: *Verum ut amare sinas.*

Ov. *epist.* 15, 96: Non ut ames, oro, uerum ut amare sinas.

Dörrie 15, 96: me sed *N. Heinsius*] verum ut F *p3(txt)* δ *Naug.* (...) sed te ut 18. 44. 145 z/2γ; sed quod f 8. 62. 88 + 21 mss. z/2 (...)

5 How Becichemus evaluates variant readings

1. does not say what he thinks: n. 88 At uetustissimi codices; 128, 162; 189 Antiqui fere codices in uno excepto uno Laurini; 192, 197, 208, 210, 218, 229 manuscripti fere, et meus maxime codex; 238 tametsi codex Picardi, paramus, ex amantis affectu (uti ego existimo) ab rasis literarum notis habere uidetur

2. explicitly or implicitly accepts multiple variants: n. 91 *perplacet tum secunda, tum tertia lectio*; 171 *sensus omnino idem ex utraque lectione sequitur*, 181: *utraque lectio recta*; 209; 213: *solus Carabelli codex habet: loco, non ioco: ut sit lasciuiae apta dictio*; 215 *quae lectio placet... quae lectio non displicet*; 225; 226 *omnes recte*; 228 *quae lectio probabilior uidetur... quae lectio conueniens est*; 234 *utraque lectio recta*, 236 *utrunque recte*
3. judgement based on stylistic and aesthetic criteria: n. 131 *displicet*; 136 *lectio perplacet*; 158 *est minus asperum*; 163 *hanc Ceruini lectionem optimam, uereque Ouidianam puto*; 168 *proba, et elegans mihi haec lectio uidetur*; 214 *ouidiana geminatio*; 159; 201 *pronomen illud eo loci positum sordidum et absonum censeo*; 217 *durus uersus, sed melior, quam...*; 223 *qui cum bibit legit, non animaduertunt cum imperfectam reddere constructionem, neminemque esse adeo luminibus captum: ut id uidere nequeat*; 237
4. age of manuscript plays a role: n. 207 *et placet et propter priscam lectionem maxime probabilis uidetur*
5. ancient realia: n. 211 *et haec est uera lectio (because of Sappho's sexual orientation)*
6. does not give a reason for his decision: n. 212 *et haec omnium optima uidetur: quoniam a Laurini et Carabelli exemplaribus, itemque uulgatis non est penitus aliena*; 216 *sed haec lectio displicet*; 231 *hec lectio recta uidetur. sed rector...*; 233 *Ceruini codex rectius*; 239 *quae lectio probabilior uidetur*

6 Marinus Becichemus i dubrovački rukopisi *Heroida*

Najprije ću kratko prikazati život i djelovanje Marina Becichema, onda ću predstaviti njegov komentar Ovidijevih *Heroida*, da bih pokazao kakve veze ima taj komentar s rukopisima koje su posjedovali dubrovački humanisti. To će nas dovesti do osvrta na stanje tekstualne predaje *Heroida* i do kriterija po kojima Becichemus ocjenjuje *lectiones variantes* dubrovačkih i drugih rukopisa.

7 Becichemus, život

Humanist o kojem govorim latinski se naziva Marinus Becichemus; talijanska je verzija njegova imena Marino Becichemo, a u dokumentima se spominje i kao Bezichemi ili Bizichemi. Albanci ga zovu Marin Beçikemi, a Hrvati i Crnogorci Marin Becić ili Bečić. Po jednom iskazu iz pisma zaključujemo da je Becichemus rođen između 1467. i 1469; kao godina rođenja obično se navodi 1468.

Potječe iz patricijske skadarske obitelji koja je podržavala mletačku vlast; Skadar je, kao dio Mletačke Albanije, pripadao Veneciji od 1396. do 1479; te je godine, kad je Becichemus imao deset godina, grad nakon dvije iscrpljujuće opsade predan Osmanskom Carstvu. Becichemov otac, koji se zvao također Marinus, poginuo je u mletačkoj službi za vrijeme druge i posljednje osmanske opsade Skadra, 1478-1479. Becichemova je majka bila Bianca Pagnano, porijeklom iz Milana. Tijekom opsada Skadra, vjerojatnije za one druge i posljednje, Becichemus je s majkom prešao u Ulcinj, možda k njenim rođacima Pagnanima. Nakon očeve pogibije majka se u Ulcinju preudala za tamošnjeg patricija Paskvala Dabra, a Becichemus se s braćom Pagnani preselio u Bresciju. Ondje je stekao humanističko obrazovanje koje je nastavio u Padovi.

U Ulcinju se Becichemus 1485, pred biskupom Martinom Segonom te knezom i kapetanom Pietrom Venierom, vjenčao s Katarinom, kćeri majčina muža Paskvala Dabra (iz njegova prvog braka). Katarina je Becichemu do 1504. rodila devet sinova.

Ne znamo kako je Becichemus proveo godine između 1485. i 1494, osim što je u tom razdoblju sastavio pohvalnu pjesmu za dužda Agostina Barbariga. Becichema je 1494, javlja Jireček, dubrovački senat izabrao za rektora komunalne škole; možda je srodstvo s ulcinjskim Dabrima imalo neku ulogu u izboru. Dužnost je obavljao u trogodišnjem mandatu, do 1496. To mora da je bila prva Becichemova značajna služba, jer se njome višekratno hvali.

Iz Dubrovnika je Becichemus otišao 1496, stupivši u službu tajnika Melchiorrea Trevisana (1495. izabranog za glavnog zapovjednika mletačke mornarice); u Trevisanovoj je službi bio možda do 1497, boraveći u Napulju i kod francuskih vladara. U Veneciji, u crkvi S. Maria Formosa 28. studenoga 1500. održao je nadgrobni govor za humanista Giambattista Scitu; u to je vrijeme dobio mletačko pravo građanstva (povlastica koju je Venecija davala skadarskim izbjeglicama, kao posebno lojalnim i zaslužnima) i otvorio u Veneciji privatnu humanističku školu. 1501. je

školu premjestio u Padovu, a od studenog 1501. bio je šest godina profesor studija u Bresciji.

Od 1508. do 1510. bio je još jednom učitelj u Dubrovniku; talijanska literatura ne zna za taj boravak, koji je utvrdio Jireček; po svemu sudeći, odlazak u Dubrovnik povezan je s ratom Cambraiske lige protiv Venecije, kad je Venecija nakratko izgubila čak i Padovu. Prema Jirečku, Dubrovačke su vlasti bile nezadovoljne Becichemovim angažmanom zbog previše izbjivanja (u Veneciji, Bresciji, Kotoru). Potkraj boravka, 23. ožujka 1510, iz Dubrovnika je Becichemus pismom izvijestio Andreu Donada – i preko njega mletačke vlasti – o kretanju mantovanskih poslanika u sarajevskom sandžaku.

Za mjesto predavača humanistike „a quelli di la canzelaria”, upražnjeno po odlasku Girolama da Forlì, Becichemus se, zajedno s Girolamom Calvom iz Vicenze (koji je također bio učitelj u Dubrovniku), natjecao u srpnja 1511; čini se da je Becichemus mjesto i dobio. U rujnu 1517. Becichemus je izabran za predavača retorike na padovanskom sveučilištu, gdje je trajno profesorsko mjesto dobio 1524. Kao profesor sveučilišta održao je više pohvalnih govora u čast istaknutih Mlečana te dužda i biskupa; ti su govori tiskom objavljeni. 1525. su objavljene Becichemove *Ovidianae annotationes* u *P. Ovidii Nasonis Heroides*, prir. Nicolaus Scoelsius, Venetiis: Ioannis Tacuini de Tridino, 1525, djelo koje je moja glavna tema.

Jedna Sanudova vijest i jedno Bembovo pismo Romolu Amaseu ukazuju da je Becichemus umro nakon 4. veljače, a prije 23. rujna 1526.

Filološki su interesi Becichemovi uključivali djela Ovidija, Plinija Starijeg, Apuleja, Cicerona i komentatora Ciceronovih retoričkih djela Gaja Marija Viktorina (floruit 354); filološka je zapažanja rado objavljivao kao dijelove pisama.

8 Becichemus i Heroide

Becichemovo djelo *In Heroidum epistulas annotationes* objavljeno je u istom svešku s nizom drugih komentara. Djelo ima dva predgovora; jedan iz lipnja 1525, pisan u Padovi i posvećen Filippu Foscari, a drugi iz svibnja 1495, pisan u Dubrovniku i posvećen dubrovačkom Senatu. U posveti Foscariju za svoje djelo Becichemus tvrdi da ga je sastavio kao mladić (1495. je imao 27 godina), a da su bilješke prikupljali dubrovački građani i dubrovačka omladina, te ponosno napominje kako su članovi dubrovačkog Senata višekratno prisustvovali njegovim predavanjima [citat u materijalima].

Same se *Bilješke uz Poslanice heroida* sastoje od 241 kratkog komentara, najprije o cjelini djela, onda o pojedinim stihovima, redom od Penelopine poslanice Odisseju do Sappina pisma (koje je za renesansne čitaoce posljednje u zbirci heroida, dolazi nakon 20). Becichemus tumači antička *realia* ali i pitanja stila i metrike, rješavajući ih pozivanjem na druge antičke autore i, ponekad, na mišljenja filologa-suvremenika.

Važna je sastavnica Becichemovih bilježaka uspostava Ovidijeva teksta. Uspostava teksta, to jest bilježenje različitih tekstualnih varijanti i procjena koje su od

njih prihvatljive, bila je važna djelatnost u humanističkim školama, kako u Italiji, tako i u Dalmaciji; to je pokazao naš kolega Luka Špoljarić analizirajući glose u trogirskom rukopisu Propercija i Ovidija.

Procjenjujući tekstualne varijante, Becichemus citira tiskana izdanja (opisujući ih kao „općepoznata”, *vulgo, vulgata lectio*), ali i „stare rukopise koje je vidio”. Od 88. bilješke pozivanje na stare rukopise, dotad vrlo neodređeno, postaje precizno. U toj bilješki, uz 86. stih 9. Ovidijeve heroide (Dejanira Herkulu), Becichemus navodi čitanje koje donose *uetustissimi codices Io. Gottii Patricii Ragusini Ceruinique item poetae*. U bilješki 128 citira se po prvi put stari rukopis (*uetus exemplar*) u posjedu izvjesnog Marka Pikarda, u bilješki 158 po prvi put se kao vlasnici rukopisa javljaju još i Carabellus i Mentius, u bilješki 181 još i Laurinus, a saznajemo da Carabellus i Laurinus *Brixiae profitentur*. U bilješki 228 čak se suprotstavljaju *codices Ragusini* s jedne, i *codices Brixiani* s druge strane. Bilješka 219 po prvi put spominje *meus... codex*, dakle rukopis u Becichemovu vlasništvu (taj kodeks Becichemus dalje citira u bilješkama 231, 237, 239).

Od 251 bilješke ukupno njih 30 komentira čitanja iz rukopisa dubrovačkih vlasnika.

Među vlasnicima, Ivan (Stjepanov) Gučetić (1451 - 11. 3. 1502) i Ilija (Lamprin) Crijević (1463 - 15. 9. 1520) poznati su dubrovački humanisti i književnici, iako je očuvano tek nekoliko Gučetićevih djela. Kolega Tomislav Bogdan upozorio me da bi Menčetić (Mentius) najvjerojatnije bio Petar Marinov Menze, rođen oko 1451. (Gučetićev vršnjak), umro 2. veljače 1508, koji se u svojoj oporuci predstavlja kao „poeta”. Sva su tri dubrovačka patricija stariji od Becichema. Gučetić i Menčetić imali su za Becichemova boravka preko 40 godina, Ilija Crijević imao je 30; sva su trojica u godinama 1494-1496 barem povremeno boravila u Dubrovniku.

Što se tiče brescianskih učitelja-vlasnika rukopisa, našao sam podatke o Bernardu Laurinu (zvanom još i de Claris; 1492. dobio bresciansko građansko pravo, a javlja se i kao autor pohvalnog pisma Becichemu nastalog prije 1504) i Marku Picardu (kao *magister* on se spominje oko 1518); *Carabellus* je vjerojatno Alessandro Caravelli, koji se spominje kao učitelj s prebivalištem u staroj tvrđavi Brescije (citadella vecchia, Signaroli 23, bilj. 72).

9 Becichemusov filološki pristup razlikama u čitanju

Izdvojimo li iz Becichemova djela bilješke o čitanjima dubrovačkih rukopisa, uočavamo da se javljaju uz 9, 14, 16, 17, 19, 20 te 15. heroidu; najviše ih je (16) uz ovu posljednju, Sapfinu. Prosuđujući tekstualne varijante, Becichemus postupa nešto drugačije od modernih filologa. Potonji, koji svojim zadatkom smatraju ono što je formulirao Housman u izdanju Lukana: „the only object of seeking and collating manuscripts is to restore the author’s text, to recover what he said”, odvaguju varijante kako bi odredili koju je od njih Ovidije mogao napisati. Becichemus, međutim, ovako postupa s varijantama:

1. ponekad ne navodi svoje mišljenje (88: *At uetustissimi codices*; 128, 162, 189

Antiqui fere codices in uno excepto uno Laurini, 192, 197, 208, 210, 218, 229: manuscripti fere, et meus maxime codex; 238, gdje pokazuje pažljivo ispitivanje rukopisa: tametsi codex Picardi, paramus, ex amantis affectu (uti ego existimo) ab rasis literarum notis habere uidetur),

2. ponekad smatra, eksplicitno ili implicitno, da se može prihvatiti više varijanata (91: *perplacet tum secunda, tum tertia lectio*; 171: *sensus omnino idem ex utraque lectione sequitur*, 181: *utraque lectio recta*; 209; 213: *solus Carabelli codex habet: loco, non ioco: ut sit lasciuias apta dictio*; 215 *quae lectio placet... quae lectio non displicet*; 225 – objašnjava zašto je i čitanje Crijevićeva kodeksa uvjerljivo; 226 *omnes recte*, 228 *quae lectio probabilior uidetur... quae lectio conueniens est*; 234 *utraque lectio recta*, 236 *utrunque recte*)
3. Becichemovi su argumenti načelno stilski i estetski: *displicet* (131), *lectio perplacet* (136), *est minus asperum* (158), *hanc Ceruini lectionem optimam, uereque Ouidianam puto* (163), *proba, et elegans mihi haec lectio uidetur* (168), *ouidiana geminatio* (214) ili se zasnivaju na „eleganciji” jezične upotrebe (159, 201: *pronomen illud eo loci positum sordidum et absonum censeo*, 217: *durus uersus, sed melior, quam...*), ili na sintaksi (223 *qui cum bibit legunt, non animaduertunt cum imperfectam reddere constructionem, neminemque esse adeo luminibus captum: ut id uidere nequeat*), jednom i na prozodiji i Ovidijevim prozodijskim uzusima (237);
4. tek mjestimično Becichemus daje naslutiti da je i starost rukopisa argument za vrednovanje varijante (207: *et placet et propter priscam lectionem maxime probabilis uidetur*)
5. nekad argumentira poznavanjem antičke stvarnosti (211: *et haec est uera lectio* zbog Sappine seksualne orijentacije)
6. nekad ne obrazlaže jasno svoju odluku (212: *et haec omnium optima uidetur: quoniam a Laurini et Carabelli exemplaribus, itemque uulgatis non est penitus aliena*; 216: *sed haec lectio displicet* i ništa više; 231: *hęc lectio recta uidetur. sed rectior...*; 233 *Ceruini codex rectius* i ništa više; 239 *quae lectio probabilior uidetur*)

Becichemov pristup tekstualnim varijantama u *Heroidama* može se, s današnjeg aspekta, činiti neznanstvenim. On to svakako jest tamo gdje ističe važnost rukopisa naprosto zato što su stari. No, tamo gdje procjenjuje vrijednost varijanata na temelju estetsko-stilskih kriterija, Becichemus čini ono što je – prema današnjim spoznajama o predaji teksta *Heroida* – jedino moguće. Naime, opsežno istraživanje stotinjak srednjovjekovnih rukopisa koje je sedamdesetih godina prošlog stoljeća proveo Heinrich Dörrie, pokazalo je (bez obzira na nedostatke samog istraživanja) da, riječima Alessandra Barchiesija, kritički priređivač *Heroida*, suočen s nesavladivim brojem svjedočanstava i izbora među njima, mora računati s mogućnošću

da je svako sačuvano čitanje potencijalno točno, jer okvir predaje obilježavaju neprestane kontaminacije i interpolacije, te su najpouzdaniji priređivačevi kriteriji leksički, metrički i stilistički – baš kao što su bili i za Nikolaesa Heinsiusa u drugoj polovici XVII. stoljeća, pa i za Marina Becichema krajem XV. stoljeća.

10 Zaključci

Što ovi podaci znače za recepciju i za kulturu renesansnog Dubrovnik? Naziremo način čitanja antičkih autora, kako u školi, tako i među ravnopravnima. U školi, tumačenje teksta uključuje i komentar varijanata, ponekad uz tumačenje zašto je neka varijanta bolja; razlozi su uglavnom stilski (čitanje je „više ovidijevsko“) i estetski. Becichemova napomena o prisutnosti članova Senata na njegovim predavanjima, ako nije tek kurtoazna, sugerira da su u takvom radu mogli sudjelovati i dubrovački patriciji, ne samo njihova djeca. Među ravnopravnima, Becichemove bilješke svjedoče da je, došavši u Dubrovnik, pokazao interes za stare rukopise; da je bilo Dubrovčana koji su takve rukopise imali; da su Becichemus i Dubrovčani – pojedinačno ili zajedno, to ne znamo – uspoređivali varijante u rukopisima i tiskanim izdanjima i razmišljali o njihovoj vrijednosti. Pojavljivanje podataka o varijantama tek od 88. bilješke indicija je da je uspoređivanje rukopisa kao filološka procedura uvedeno tek naknadno, nakon što je Becichemus počeo predavati o *Heroidama* (malo je vjerojatno da prvih osam heroïda, kao i heroïde 10-13, nisu u rukopisima imale varijante, za razliku od u bilješkama analiziranih sedam).

[Situaciju je teže zamisliti kad imamo na umu da Becichemus u usporedbi uključuje i brescianske kodekse. Njihova je čitanja mogao prikupiti prije dubrovačkog boravka – možda od kolega sa studija – ili za boravka u Dubrovniku (ako je, recimo, otputovao u Bresciju kakvim privatnim poslom) ili čak i nakon tog boravka (u tom je slučaju datum posvete Senatu fiktivan, odnosno, Becichemus je na bilješkama radio i nakon što je datuma posvete). O tome zasad ne znamo dovoljno.]
Možemo, ipak, zaključiti sljedeće: u svoja filološka tumačenja Ovidijevih *Heroida* Marinus Becichemus uključio je na trideset mjesta tekstualne varijante rukopisa u vlasništvu Dubrovčana Ivana Gučetića, Ilije Crijevića i (najvjerojatnije) Petra Menčetića; te varijante često uspoređuje s varijantama iz rukopisa brescianskih učitelja Bernardina Laurina, Marca Picarda i izvjesnog Carabellusa. U iznimno kompliciranoj tekstualnoj predaji *Heroida*, za koju postoji preko stotinu srednjovjekovnih rukopisnih izvora i barem još toliko renesansnih, prema varijantama koje citira Becichemus nije moguće odrediti kojoj grani predaje pripada koji od dubrovačkih rukopisa. To, naposljetku, nije ni potrebno. Samo postojanje Becichemovih bilježaka pruža nam konkretan uvid u rukopisnu kulturu renesansnog Dubrovnik – saznajemo točno *tko* je posjedovao rukopise *Heroida*, pa i što je u tim rukopisima pisalo – i potiče nas da zamišljamo način rada renesansnih filologa-humanista u Dubrovniku; ovo su čak, možemo reći, prve i najranije vijesti o postojanju dubrovačkih interesa koji nisu samo latinistički, nisu samo pjesnički, nego su i filološki.